

A magyar–magyar kutatások hasznáról és haszontalanságáról

2008. január 15-én egész napos konferenciát rendezett a budapesti Domus Székházban az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága (közkeletű rövidítéssel: az MTK). A konferencia meghirdetett célja az volt, hogy számba vegyük az elmúlt 15 évben megváltozott prioritásokat, s elkezdjük kidolgozni az Elnöki Bizottság által felügyelt programok középtávú stratégiáját, abban a reményben, hogy ezeket az eddigieknél kiszámíthatóbbá, átláthatóbbá és hatékonyabbá tehetjük. Az esemény aktualitását az is növeli, hogy idén december 31-ig van érvényben az az MTA–OKM-szerződés, amely az immár egy évtizede működő Domus Hungarica ösztöndíjprogram alapját képezi (lásd Görömbei–Manherz 2007). Erről az eseményről rövid és szubjektív beszámolót írok itt. Mást nem is nagyon tehetek, hisz a konferencia több tucatnyi résztvevője megszólalásainak magnetofonról lejegyzett szövege meghaladja a 200 ezer karaktert (köszönet a lejegyzésért az MTA Határon Túli Magyarok Titkárságának, ahol gondoskodtak a felvételek elkészítéséről és az átiratok körbeküldéséről is).

A konferencián két szélsőséges véleményt hallottam. Az egyik szerint ezt az eseményt fölöslegesen szerveztük, mert ilyenén már 20-30-szor volt alkalma a panaszkodónak részt vennie, s a lényeges kérdések tekintetében, például hogy az XY intézmény magyarországi támogatása kiszámíthatóbb legyen, nincs előrelépés. A Glatz Ferenc által 1996-ban életre hívott MTK alapító tagjaként be kell valljam, hogy a panaszosnak sok igazsága van.

A másik szélsőséges véleménynek örültem, mert visszaigazolta szándékunkat. Volt, aki azt mondta: most először találkoznak az akadémiai kutatóintézeti igazgatók a határon túli (mármint Magyarországról nézve – K. M.) magyar kutatóintézetek vezetőivel. Ez biztosan így volt. Éreztem a levegő sístergésében, a konferencia kezdetétől a végéig. Ha volt, aminek örültem, ez volt.

Mint említettem, szubjektív beszámolót írok, elsősorban nyelvészként, ha úgy tetszik, társadalomtudósként. Mozaikkockák következnek.

Tarnóczy Mariann, az Akadémia Határon Túli Magyarok Titkárságának vezetője idézte Csernicskó Istvánt (Beregszász): kiszámíthatóbb, tervezhetőbb programokra várnak a határon túli kutató kollégák; ennek érdekében jött létre ez a találkozó is. Ehhez tette hozzá Balogh Margit, az MTA Társadalomkutató Központja igazgatója, hogy ő a rugalmasság, az ellenőrizhetőség, a hatékonyság és a hasznosulás szempontja is fontosnak tartja. Ki mondja – kérdem én –, hogy nem ért mindezekkel egyet?

Szarka László (Budapest) fölpanaszolta, hogy: „Nem látható nagyon a határon túli magyar tudományosság Magyarországon.” Ebben, sajnos, nagyon igaza van. Azt gondolom, hogy ez elsősorban rajtunk, magyarországiakon múlik. Nincs mentségünk.

Csányi Erzsébet (Újvidékről) nem tudott eljönni konferenciánkra, mert vízumproblémái adódtak. Korábban ilyen problémája sosem volt...

Tóth Károly (Somorja) arra az evidenciára emlékeztetett mindenkit, hogy a magyarországi támogatások azért fontosak a schengeni határok és az EU-csatlakozás után is, mert vannak feladatok, amelyekre más forrásokat nemigen lehet előteremteni, ilyen például a szlovákiai magyar kultúra dokumentálása.

Vančóné Kremmer Ildikó (Nyitra) elmondta, hogy a szlovákiai magyar pedagógusok 90%-a a nyitrai egyetemről vagy elődjéről került ki, de nem jutnak el hozzájuk a szlovákiai magyarokra vonatkozó fontos kutatási eredmények.

Péntek János (Kolozsvár) egyebek mellett megemlítette, hogy „a magyarság tipológia fokozódik”: vannak többségi, kisebbségi, schengeni magyarok, uniós magyarok stb. Őt, amikor átjön Magyarországra, rögtön figyelmeztetik a magyarországi intézmények és bürokrácia határon túli volta.

Veres Valér (Kolozsvár) a jelenkutatások fontosságát emelte ki. Az erdélyi és általában a kisebbségi magyarság identitásának és társadalmi helyzetének változása it folyamatosan kellene kutatni.

Dávid László (Csíkszereda) a doktoranduszképzés kapcsán elmondta, hogy a 2000-es évek elején kiképzett doktoranduszainak kétharmada elhagyta a Kárpát-medencét, s szorgalmazta a képzést támogató feltételrendszer pontos megfogalmazását.

Bárdi Nándor (Budapest) beszámolt arról, hogy hamarosan elkészül egy kisebbségtörténeti tankönyv, melynek készítése közben a szerzőknek meg kellett küzdeniük a határon túli magyarság mindennapi kultúrájára (tehát nem néprajzára s nem is antropológiájára) vonatkozó ismeretek hiányával is. Ugyanő szóba hozta a fordító- és tolmácsolás hiányát, ami többek közt azt eredményezi, hogy a határon túlra terjeszkedő magyarországi vállalatoknál is egyszerűbbnek tűnik a belső iratkezelést angolul megoldani, mintsem például magyar–szlovák fordítókat alkalmazni.

Tóth Károly hangsúlyozta, hogy szükség lenne minden környező országban egy olyan tudományos tanácsra, amely a helyi kutatási prioritásokat megállapítaná s a beérkező pályázatokat értékelné, rangsorolná, majd javaslatot tenne a budapesti kuratórium(ok)nak. Erről azt gondolom, hogy ha ez megvalósulna, akkor enyhülne a határon túli magyar tudománynak az a Budapest-függősége, kiszolgáltatottsága, amit joggal nehezményezett néhány éve Hunčík Péter (ennek a folyóiratnak a 2003/1-es számában) és Tóth Károly is (a *Regio* 2003/3-as számában). Ugyanezt forszírozta évek óta Péntek János, az MTA külső tagja, a közelmúltban megalakult Kolozsvári Akadémiai Bizottság (KAB) elnöke, kinek véleménye szerint ez az ún. „előzsűrizés” a KAB egyik fontos funkciója lehetne.

Cserniczkó István felvetette, hogy sok hasznosítható kutatási eredmény van, amely nem jut el azokhoz, akiknek a legnagyobb szükségük van rá. Mostanában a kárpátaljai közvéleményt élénken foglalkoztatja az ukrán nyelven történő érettségiztetés és felvételiztetés problémája, minden szülő szembe kerül a tannyelvválasztás dilemmáival, kaphatnának konkrét tanácsokat, tudományosan megalapozott útmutatásokat, csak hát a Domus Székházban vagy másutt heverő kutatási eredményeket el kellene juttatni a kárpátaljai magyar szülőkhöz. Gondoljunk bele – teszem hozzá – hogy míg a finnországi iskoláskorú népesség folyamatosan csökken, a finnországi svéd ajkú iskolások száma egyre nő. Ezt úgy érik el, hogy a kisebbségi svéd politikusok és aktivisták komoly beiskolázási kampányokat folytatnak, s eközben – kell-e mondani? – a politikusok nyelvész szakértőket is alkalmaznak.

Az iménti mozaikkockák után két személyes megjegyzést teszek, ezek közül a másodikat elmondtam a januári értekezleten, az elsőt pedig egyszerűen nem tudom magamba fojtani.

Miközben ezt a szösszenetet írtam, taláломra belelapoztam a *Támogatás és hasznosulás* kötetbe (Gábrityné–T. Mirnics 2005), s az véletlenül a vajdasági T. Mirnics Zsuzsa *A szülőföldtől a tudományig. Az anyaországi PhD ösztöndíjak hasznosulásának vizsgálata* című tanulmányánál nyílt ki. „A szülőföld szempontjából az eredmény lesújtó” – írja Mirnics, egyebek mellett azért, mert a doktoráltak szülőföldön maradása sokszor szöges ellentétben áll egyéni önmegvalósítási törekvéseikkel (értsd: a tudományos karrier lehetőségével) (Mirnics 2005, 162). Ez a konfliktus legkevésbé talán a bölcsészeket sújtja, de van, ahol és amikor nagyon. Mert hazamegy a magyarországi PhD-vel valaki, s otthon nem ismerik el a fokozatát. Magyarországi ösztöndíjjal számos kárpátaljai szakember szerzett PhD-fokozatot az ELTE-n, a Debreceni Egyetemen s másutt, köztük nyelvészek is. 2008. február elején, amikor ezt írom, épp az történik, hogy az ELTE-n szerzett egyik nyelvész PhD-fokozatot valószínűleg (csak el ne kiabáljam!) honosítják Ukrajnában (elismerik ukrán kandidátusi fokozatnak), egy hosszú s drága procedúra végén, a másikat viszont nem. Az ungvári opponáló bizottság elnöke egyébként nem más, mint a Magyar Tudományos Akadémia doktora és az Akadémia külső köztestületének tagja, egyben hosszú évtizedekig az ungvári magyar tanszék vezetője. Róla írta Gortvay Erzsébet 1994-ben (vagyis az MTA doktora cím megítélése előtt 8 évvel) a következőket: „Kárpátalján három évtizede érvényben van az íratlan illemszabály, a magyar tanszékről, akár a halottról, csak jót vagy semmit. [...] Kifogásolják egyes tanárok alacsony oktatási színvonalát, a tantervek elavultságát, az elégedetlenség legkisebb jelének a vizsgákon való megtorlását. A vádak elsősorban *Petro Lizanec* felé irányulnak, aki 1966 óta áll a tanszék élén, s aki 1989-től a Hungarológiai Központnak az igazgatója” (Gortvay 1994/2006, 399). Ugyanebben az évben (1994), tehát 8 évvel az MTA doktora cím megítélése előtt, nevezett egyik magyar nyelvészeti publikációjáról súlyosan elmarasztaló kritika jelent meg a *Magyar Tudományban* (Kontra 1994) és a *Magyar Nyelvben* (Büky 1994). Akárhogy is nézem, az Akadémia ebben az esetben hatalmas öngólt lőtt. Senki nem kényszerítette rá, magától tette.¹

Többen szóltak a meglevő kutatási eredmények hasznosításáról, ennek fontosságáról. Ezt azért tartom fontosnak, mert nem ismeretlen az az akadémiai elefántcsonttorony mentalitás, ami a „tiszta” kutatást preferálja, emeli mindennek fölé. De ha belegondolunk, mi a társadalmi haszna egy kitűnő nyelvi jogi kutatásnak, ha azt nem ismerik azok az emberek (politikusok és mások), akiknek az élete változhatna jobbra, ha ismernék, akkor nyilvánvaló, hogy amikor a dunaszerdahelyi Gramma Nyelvi Iroda egyéb hasznos tevékenységei mellett a szlovákiai magyarok nyelvi jogainak érvényesítésében is segít, akkor a kutatási eredményeket eljuttatja a szlovákiai magyar társadalomhoz. Ilyenkor semmilyen „új tudás” nem keletkezik, de a meglevő s parlagon heverő tudás eljut azokhoz, akiknek a legnagyobb szükségük van rá. Ezért az ilyen hasznosítást nagyon fontosnak tartom. (Egyik lehetséges módja ennek az eredmények, ismeretek, tudnivalók, adatok közérthető megjelenítése a kutatást végző magyar tudományos szervezetek honlapján, ahogyan azt például a somorjai Fórum Intézet követendő módon teszi is – de ez önmagában még nem elegendő.)

Az elmúlt 20 évben nagyon sok tudományos kutatást folytattunk a felvidéki, a kárpátaljai, az erdélyi, a vajdasági stb. magyarok kétnyelvűségével kapcsolatban. Ennek a hasznosítása, hasznosulása azonban nagyon szerény. Amikor hasznosításra utalok, három külön körre is gondolok, ezek igen eltérőek nagyságuk szerint. Pár éve a magyarul vagy magyarul is tanító egyetemek, főiskolák vezetőit meghívtuk Debrecenbe az egyetemi tannyelvpolitikai kérdések megvitatására. Ezt a kört könnyű volt elérni, a konferencia anyagát kiadtuk egy kötetben (Kontra 2005), még vissza is vittük a kérdéseket további viták céljából Beregszászba, Nagyváradra, Újvidékre stb. Itt tehát könnyű dolgunk volt. Sokkal nehezebb a dolga annak, aki megpróbálja az óvodapedagógusokat, a tanítókat és a tanárokat megismertetni a nekik fontos nyelvészeti kutatási eredményekkel, hisz itt már sok-sok ezer pedagógusról van szó. Ha eljutunk a tanári továbbképzésekre, társadalmilag hasznosul a kutatási eredmény. Ha nem, nem. S van egy még nagyobb kör: az óvodába és az iskolába lépő magyar gyerekek szülei, akik valamiképpen tannyelvet választanak, s akik semmilyen segítséget nem kapnak ehhez tőlünk, mert ha írt is Göncz Lajos újvidéki professzor egy kitűnő brosrát pár éve (2005), az a vajdasági szülők kezébe nem jut el, hisz a politikusok, akiknek a dolguk lenne ezt minden érdekelthez eljuttatni, mással vannak elfoglalva. Nekünk ebben a körben végig kellene gondolnunk, hogy mennyit akarunk költeni a meglévő, de parlagon heverő kutatási eredmények társadalmi hasznosítására. Ha csak arra várunk, hogy tegye ezt meg a Szülőföld Alap vagy valaki, valami más (mert a mi dolgunk a kutatás), az „elegáns”, de felelőtlen magatartás. Azt hiszem, kb. 1 millió forintból el lehetne juttatni egy év alatt minden kárpátaljai magyar tanárhoz azokat a nagyon fontos tudnivalókat, amiket Csernicsekó István és munkatársai kutatásaiból (lásd pl. Csernicsekó–Márku 2007) az érintettek nagyon jól használhatnának mindennapi munkájukban. Aminek következtében a kárpátaljai magyar óvodások és iskolások nyelvileg magabiztosabbak lennének, jobban kommunikálnának magyarul is és ukránul is, sőt: aminek következtében többen lennének, mint ma, mert joggal feltételezhetjük azt is, hogy ha a tannyelvválasztás magas kérdéseire adható érveket és válaszokat is megismernék, akkor kevesebben íratnák ukrán tannyelvű iskolába gyermekeiket. Egy millió forintot nem tudom hol lehetne ennél jobban befektetni.

Jegyzet

1. Az ungvári magyar tanszék ügyeit az MTA I. Osztályánál és Doktori Bizottságánál valamivel jobban ismerő magyarországiak mellesleg azt is tudták, jó régen, hogy az Uzshorodban 1987-ben közreadott *A metodológiai irodalom felhasználása a szakdolgozatok és diplomamunkák megírásában. Módszertani tanácsadó a magyar szakos filológusok számára* című 33 oldalas brosrú (melynek első szerzője: доктор филологических наук, профессор ЛИЗАНЕЦ, П. Н.) 15. oldalán, példának okáért, arra buzdították a leendő magyartanárokat, hogy szakdolgozat-írás közben ne feledjék a marxizmus-leninizmus klasszikusait idézni, például imígyen: „A nyelv az emberek legfontosabb érintkezési eszköze” (Lenin, V. I.: *A nemzetek önrendelkezési jogáról. Összes művei*. 25. kötet. 258. old.).

Felhasznált irodalom

- Bárdi Nándor–Papp Z. Attila 2003. „...továbbra is elsősorban szakszerkesztő vagyok.” Beszélgetés Tóth Károllyal, a somorjai Fórum Kisebbségkutató Intézet vezetőjével. *Regio*, 2003/3, 246–265. p.
- Büky László 1994. Lizanec, P. N., A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza, I. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992. *Magyar Nyelv*, XC. 100–107. p.
- Csernicskó István–Márku Anita (szerk.) 2007. „Hiába repülsz te akárhová...” *Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához*. Ungvár, PoliPrint.
- Gábrityné Molnár Irén–T. Mirnics Zsuzsa (szerk.) 2005. *Támogatás és hasznosulás: Hatástanulmányok az anyaországi juttatásokról*. Szabadka, Magyarságkutató Tudományos Társaság.
- Gortvay Erzsébet 1994/2006. Az ungvári magyar filológia műhelye. In Orosz Ildikó (szerk.): *Felsőoktatási támogatások és hasznosulásuk Kárpátalján*. Ungvár–Beregszász, PoliPrint Kft.–KMF, 399–400. p. (A cikk eredetileg a magyarországi *Nyelvünk és Kultúránk* 1994. január–júniusi számában jelent meg.)
- Göncz Lajos 2005. Tannyelvválasztás a kisebbségi régiókban. Útmutató a kisebbségi helyzetű szülőknek és a pedagógusoknak. *Új Kép*, 9. évf. 4. sz. (2005. április), 5–8. p.
- Görömbei András–Manherz Károly (szerk.) 2007. *Az együttműködés esélyei. A Domus Hungarica ösztöndíjprogram első 10 éve, 1997–2007*. Debrecen, MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság.
- Hunčík Péter 2003. Etnikai immundeficites szindróma. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2003/1, 159–170. p.
- Kontra Miklós 1994. Lizanec, P. N.: A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza, I. kötet. *Magyar Tudomány*, 1994/3, 362–364. p.
- Kontra Miklós (szerk.) 2005. *Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó.
- T. Mirnics Zsuzsa. 2005. A szülőföldtől a tudományig. Az anyaországi PhD ösztöndíjak hasznosulásának vizsgálata. In Gábrityné Molnár Irén–T. Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Támogatás és hasznosulás. Hatástanulmányok az anyaországi juttatásokról*. Szabadka, Magyarságkutató Tudományos Társaság, 131–164. p.

Kontra Miklós